

- Stjernquist, P. & K. Widerberg (1989) *Rättens roll i samhällsbyggandet* Liber
- Streeck, W. (1987) "Industrial Relations in Industrial Change: the Restructuring of the World Automobile Industry in the 1970's and 1980's" i *Economic and Industrial Democracy* 8 (4)
- Teubner, G. (1985) "Corporate Fiduciary Duties and Their Beneficiaries" i Hopt, K. J. & Tebner, G. *Corporate Governance and Directors' Liabilities* Walter de Gruyter

Kurt Klaudi Klausen & Torben Hviid Nielsen (red)
Stat & marked.

Fra Leviathan og usynlig hånd til forhandlingsøkonomi

283 sidor

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1989

På *Dagens Nyheter*s debatt- och ledarsida kan man mer eller mindre dagligen ta del av marknadsliberalismens attack på välfärdsstaten i sig och mer specifikt på socialförsäkringssystemet, pensionsformer och den kommunala barnomsorgen. Denna något ensidiga attack har påskyndat behovet av ett klagörande av förhållandet och samspelet mellan den moderna statens struktur och marknadens premisser. En dylik analys bör helst frikopplas från dogmatiska föreställningar och nyktert lokaliseras i en samhällsdiagnos med teoretiska ambitioner.

Stat og marked är en dansk bok, och är enligt mitt förmenande ett utmärkt exempel på en besinningsfull och upplyftande genomgång av olika sätt att tolka relationen mellan stat och marknad. Boken har sitt ur-

sprung i Center for Offentlig Organisation og Styling och dess ramanslag. Boken är vidare ett resultat av ett arbetsprojekt bestående av en grupp "löst kopplade" forskare från Handelshögskolan i Köpenhamn och från universiteten i Roskilde och Köpenhamn. Torben Hviid Nielsen, lektor vid Roskilde universitet, har varit projektledare och Klaus Klaudi Klausen koordinator och sekreterare i forskningsgruppen.

Arbetsgruppen har för det första haft som uppgift att analysera statens och marknadens rationaliteskriterier. För det andra har man velat klargöra en rad systemintegrativa mekanismer vilka betraktas som betingelser för samhällets organisering. Gruppen har ställt sig följande fråga: Kan statens och marknadens rationalitet förenas som styrningsmekanismer och motivationssystem, och i så fall, vilka konsekvenser har denna "förening" för den sociala integrationen, för moral och sociala nätverk? En tredje ambition för gruppen har varit att spåra nya styrningsmedel och organisationsformer samt att testa deras bärbarhet. Härvidlag ställer man sig frågan: Kan framväxten av en "förhandlingsekonomi" vara ett tecken på en ny form av beslutsfattning och konsensusskapande, där "processens kvaliteter delvis ersätter traditionella effektivitetskrav?"

Boken är en antologi bestående av sju mer eller mindre fristående essäer som behandlar inflytelserika tankeriktningar under de två senaste århundradena. I en läsinstruktion hävdar redaktörerna att de enskilda bidragen kompletterar varandra ifall de läses fortlöpande. Här rör det sig inte om en falsk varudeklaration.

Ordningsföljden är kronologisk och behandlar i tur och ordning Adam Smith som liberal och institutionalist (Jesper Jespersen), utilitarismens dröm om ett "självspelande" samhälle (Torben Hviid Nielsen), den marxistiska teorins balansgång mellan romantik, kulturkritik och upplysningsrationalisering och dess problem (Håkan Arvidsson & Lenart Berntson), Max Webers tivel på det rationaliserade samhällets förnuft (Tage Bild), Public Choice-teorierna (Karl-Henrik Bentzon), förhandlingsekonomi som ett nytt paradigm (Klaus Nielsen & Ove K Pedersen) och frivilliga organisationer som en tredje sektor mellan stat och marknad (Kurt Klaudi Klausen).

Samtliga artiklar syftar till att skapa en teoretisk förståelse av relationen mellan stat och marknad – två former av systemintegration – och av olika samhälleliga relationer som inte är förmedlade genom stat och marknad – social integration. Det är delvis en samhällsdiagnos som ligger bakom problemställningen och som aktualiserat analysen av samspelet mellan stat och marknad och satt relationen på sin spets: "uppbromsningen av välfärdsstatens tillväxt och övergången från en industriell till en post-industriell produktion".

I artiklarna behandlas teorier från hela det traditionella politiska spektrat, från konservativa och liberala till socialdemokratiska och kommunistiska. Bidragen tar inte den politiska uppdelningen för given och betraktar därmed inte relationen mellan stat och marknad som ett antingen-eller. Frågan är om de traditionella politiska ideologierna är låsta vid en historiskt överspelad

förståelse av stat och marknad. För det första har statsvetare och ekonomer ifrågasatt såväl statens "reella makt" som det rationella i samspelet mellan stat och marknad. I introduktionen till boken uppmärksammar redaktörerna denna fråga. De menar bl a att:

På det ekonomiska planet har tvivlet på statens reella makt problematiserat frågan huruvida Keynesianismen i fortsättningen kan upprätthålla institutioner som medverkar till att stabilisera olika marknadsorienterade ekonomier. Tvivlet innebär att man bör fråga sig om Keynesianismen enbart har skapat en kompromissliknande och nu övergående överensstämmelse mellan styrning och marknad, precis som konkurrensdemokratien enligt politologins kritik skapade en kompromissliknande förbindelse mellan styrning och deltagande (s 18).

För det andra har några forskare uppmärksammat destabiliserande mekanismer i marknadsekonomi. Den värdeskapande grunden och produktionsstrukturen påstås ha blivit förändrad. Detta resonemang utgår bl a från att symbolekonomi har ersatt realekonomi som drivkraft. För det tredje har dessutom olika samhällsfilosofier hävdat att det rationella ligger utanför såväl stat som marknad. I en del moderna samhällsutopier talas det om ett samhälle vars möjlighet ligger i vardagslivet bortom kapitalism och socialism, bortom stat och marknad.

I slutet av boken – i de två sista artiklarna – spåras lösningen på det i dagens moderna samhälle konfliktfyllda förhållande mellan stat,

marknad och civilt samhälle och dess utvecklingsmöjligheter, till en teori om "förhandlingsekonomi" och ett ökat deltagande. Här kan man finna tankegångar från Jürgen Habermas' teori om kommunikativt handlande och hans analys av en livsvärld "koloniserad" av systemet och därmed av en systematiskt störd kommunikation betingad av pengar (marknad) och makt (stat). Även en radikal tolkning av Gunther Teubner reflexiva rätt å la 1983 gör sig gällande. I detta resonemang blir förhandlingsprocessens kvalitet central och ersätter traditionella effektivitetskrav.

Helheten och den grundläggande problemställningen är som sagt viktig i boken. Det innebär dock inte att de enskilda artiklarna inte har ett fristående värde. Två artiklar har t ex ett speciellt teoretiskt och sociologiskt intresse. Den första är skriven av parhästarna Håkan Arvidsson och Lennart Berntson, vilka tidigare har gjort sig kända för svensk publik genom boken *Makten, socialismen och demokratin* och genom artiklar i *Zenit*. Det andra exemplet på en fristående och teoretiskt intressant artikel är *Tvivlen om det rationaliserade samfundets fornuft*, en artikel skriven av Tage Bild.

Titeln på Arvidssons och Berntsons bidrag i föreliggande publikation är *Mellem romantik, kulturkritik og oplysningsrationalisering*. Deras artikel belyser på ett kritiskt sätt Marx och den marxistiska teorin om stat och samhälle. I motsats till en mängd tolkningar av Marx är det Arvidssons och Berntsons uppfattning att konflikten mellan upplysning och romantik varken övervanns av eller upphörde att vara ett problem för Marx. I stället var

hans mer eller mindre outtalade ambition att förena romantikens och upplysningens motsägelsefulla kultur- och samhällssyn. Problemet är mest uppenbart när det gäller synen på makten och dess utövning. Det rör sig här om en motsättning mellan strukturell determinism och viljans och handlingens förutsättningar. Enligt Arvidsson och Berntson är frågan om motsättningen mellan struktur och handling, mellan maktrealism och utopi fortfarande aktuell när det gäller studier av makt och maktutövning. Frågan aktualiseras på ett påtagligt sätt i Gramscis maktbegrepp. Deras genomgång omfattar förutom en analys av Marx och Gramsci även referenser till Kautskys deterministiska perspektiv och Lenins voluntarism och hans tro på politikens möjligheter, samt till Sartre, Lukacs, Marcuse och Adorno då det gäller talesmän för en romantisk kulturkritik och en fokuseringen människans främmandegörelse i det kapitalistiska samhället.

I *Tvivlen om det rationaliserade samfundets fornuft* är det av naturliga skäl Max Weber som är på tapeten. Författaren, Tage Bild, anser att Weber faktiskt är intressant som liberal eftersom han i opposition till en "ren" liberal ekonomisk teori försökte utveckla en sociologisk och verklighetsnära förståelse av ekonomin. I stället för att finna allmängiltiga "lagar" för ekonomins utveckling – som såväl marxister som liberaler ägnade sig åt – arbetade Weber med ett kulturvetenskapligt perspektiv vilket innebar att hans förståelse av det traditionella och snäva ekonomiska rationalitetsbegreppet kom att utmynna i ett omfattande begrepp om människans "för-

nuft". Med utgångspunkt i Webers generella förståelse av ekonomi har Bild i sin artikel undersökt Webers syn på förhållandet mellan stat och marknad och sedermera lanserat en egen samhällsdiagnos:

Både i kapitalismen och i den socialistiska planekonomin finns en oundviklig konflikt mellan formellt ekonomiska och materiella (icke-ekonomiska) former av rationalitet. Det moderna samhället kan icke erhålla ett fullständigt *förnuftsbegrepp*. Rationalisering på ett område leder oundvikligen till irrationalitet på ett annat område. (s 106)

Bild bygger vidare på Webers samtidsdiagnos och han talar i detta sammanhang om "rationalitetskonfliktens järnbur".

En tredje artikel som kan vara värd att uppmärksammas, inte minst på grund av dess aktuella och realpolitiska premisser, är *Fra blandingsøkonomi til forhandlingsøkonomi*. Författarna till detta bidrag, Klaus Nielsen och Ove K Pedersen, ger inledningsvis en definition av begreppet förhandlingsekonomi:

Förhandlingsekonomi innebär att en stor del av resursallokeringen är betingad av institutionaliserade förhandlingar mellan olika självständiga beslutsorgan i staten och i verksamheter som via institutionella ramar och diskursiva processer integreras i förhandlingar som framtvingar kompromisser och främjar en ömsesidig förståelse av normativa ramar. (s 171)

Huvuduppgiften för Nielsen och Pedersen är att tillhandahålla ett teoretiskt perspektiv på begreppet för-

handlingsekonomi och i sin studie startar de med två klassiska dogmer för ögonen: idealet om en optimal resursallokering via en ömsesidig balans mellan marknaden och statlig korrektion, samt idealet om en rättsstat där skiljelinjen mellan den statliga sfären och den privata frihetssfären är klart markerad. Författarna hävdar att förhandlingsekonomin diskursiva och institutionella karaktär har gjort att idealen har förlorat sin mening. Gränsen mellan den normativa sfären och den värdenutrala avsiktsorienterade sfären bryts dessutom ned genom förhandlingsekonomin karaktär. Förhandlingsekonomin representerar, enligt Nielsen och Pedersens analys, en komplex blandning av rationalitetsformer vilket gör att frågor om effektivitet bör omformuleras så att förhandlings- och beslutsprocessens kvalitet inte går förlorad.

Beroende på eget intresse har jag betonat värdet i några artiklar. Denna något selektiva uppmärksamhet bör dock inte föringa de andra artiklarnas värde. En sammanfattande bedömning ger vid handen att boken både i sin helhet och i dess enskilda delar är en innehållsrik och intresseväckande läsning. Dessutom utgör boken ett besinningsfullt och teoriehistoriskt komplement till de något hejdlösa bidragen på *Dagens Nyheter*s debattsidor.

Bo Carlsson